

Gitano i arxiu

Presentació

Memòria Viva

Aquesta publicació és el recull d'una sèrie de textos que tenen per objectiu posar llum a diferents aspectes d'una primera fase de la temptativa d'explorar altres maneres de fer arxiu col·lectivament. En aquest cas, assajant quina forma podria prendre una arxiu gitano (en forma i contingut, al servei de la pròpia comunitat) agafant com a punt de partida els documents cuidats per la Unió Romaní a la seva seu de Barcelona. Els textos que componen aquest butlletí aprofundeixen sobre qüestions que han anat aflorant al llarg de les converses mantingudes durant aquest període del procés de treball: la importància de la llengua romanó com a constructora d'una cosmovisió gitana i, per tant, cabdal a l'hora de pensar en l'organització d'aquest arxiu; els relats i les memòries com a formes de resistència antigitana; i el recordatori de la constant situació de subalternització del Poble Gitano. Es tracta d'una primera aproximació a aquest procés estès en el temps i a algunes de les complexitats a tots nivells a les quals s'enfronta el grup de treball que el sosté.

La publicació i el procés de treball tenen lloc en el marc de Memòria Viva dins el programa Cultura Viva de l'Institut de Cultura de Barcelona.

Aproximacions a d'altres maneres de fer arxiu

Eix d'arxius de Memòria Viva

L'eix d'arxius a Memòria Viva

Des dels inicis de Memòria Viva-Xarxa de Comunitats de Memòria, quan en l'esdevenir del projecte es va fer evident el vincle entre diferents barris de la ciutat a partir d'eixos o temes d'interès transversal en relació a la memòria, les inquietuds a l'entorn dels arxius populars i/o comunitaris es va convertir en un dels temes més recurrents arreu. Entitats i col·lectius compartien preguntes i reflexions sobre la situació actual i el futur d'aquests coincidint en la precarietat tant d'espais i formes de preservació com en la falta de persones en les comunitats, sobretot de generacions més joves, disposades a tenir-ne cura. I tenir-ne cura també volent dir fer que aquests arxius cobrin vida per les comunitats que els han produït i els han cuidat, per a què els siguin significatius. Que serveixin per a què els doni sentit, per elaborar relats sobre el seu passat i per imaginar el futur. Perquè si una cosa ha estat palesa és que, en última instància, allò essencial no són tant els documents en si mateixos com que la comunitat que dóna sentit a l'arxiu ha de mantenir-se viva per a què aquest efectivament succeeixi.

Fruit d'aquestes precarietats abans mencionades, alguns col·lectius acaben cedint la tasca de cura dels seus arxius a l'administració amb l'objectiu de què els documents durant tant de temps custodiats als diferents barris, siguin conservats físicament en les seues institucionals en condicions més òptimes. No obstant això, la sensació de derrota que aquest gest suposa per les comunitats, és palpable. No només es perd la proximitat a aquells documents amb els quals hi ha una vinculació afectiva, sinó que ni que sigui indirectament, es reconeix la impossibilitat d'articular-se col·lectivament en el present a l'entorn d'un llegat, no només físic sinó també epistemològic, de manera que es permeti que el fer l'arxiu segueixi succeïnt.

En general, malgrat la seva aspiració a la permanència, l'arxiu és fruit d'una formació històrica condicionada i involucrada als conflictes i biaixos del seu temps. Aquest fet ens planteja certes preguntes, les quals, en cap cas, resten rellevància als arxius en el procés de fer memòria, tot i problematitzar-ne certes qüestions. Quins documents es considera necessari arxivar i quins no? Qui té l'autoritat per decidir-ho? De quina manera es cuiden i s'ordenen? Com es posen en circulació i com entren a formar part de les històries que ens expliquem?

D'altra banda, què podem fer sense documents? Com poden pensar els seus arxius aquelles comunitats a les quals ha estat arrabassada la possibilitat de preservar o fins i tot produir els seus propis documents? Quina utilitat tindria l'arxiu per aquelles comunitats que no produeixen documents? O per aquelles els documents sobre les quals han estat directament produïts per un paradigma social i cultural que les ha oprimit, per aquells que les han volgut exterminar?

L'arxiu de la Unió Romaní

En aquest marc és en el qual, a partir de la situació específica de l'arxiu de la Unió Romaní, ens embarquem col·lectivament en un procés per assajar altres maneres de fer arxiu amb l'objectiu de què els fons que aquest conté puguin ser activats en un diàleg permanent entre passat, present i futur, a partir d'una catalogació i una gestió que els faci significatius i articuladors de la comunitat a la qual vol representar: la comunitat gitana, sobretot les entitats instal·lades a Barcelona i tota l'Àrea Metropolitana.

La Unió Romaní és una federació d'entitats gitanes de l'Estat Espanyol que té com a objectiu general la defensa de la comunitat gitana. L'entitat és presidida per Juan de Diós Ramírez-Heredia, polític i activista, qui va ser el primer diputat gitano al Congrés i també europarlamentari. Com expliquen a la seva web, entre les principals línies d'acció que desenvolupen hi ha la promoció social i cultural del poble gitano per la igualtat amb la societat majoritària, així com la defensa i adaptació dels costums i tradicions als temps actuals; l'estudi, foment i manteniment de la cultura, la llengua, la història i els costums gitanos; i, en general, l'eliminació de qualsevol forma de racisme o marginació que obstaculitzi els objectius de justícia, pluralisme i llibertat del poble gitano. Com a part de les seves accions, l'entitat elabora les publicacions quinzenal i trimestral Nevipen i O Tchatchipen, a banda de la revisió crítica anual de les notícies en premsa en relació al poble gitano ¿Periodistas contra el racismo? La prensa española ante el pueblo gitano. Al llarg dels anys, en la Unió Romaní s'ha anat recollint molta documentació fruit de la seva activitat i també de la pròpia trajectòria personal i professional del seu president, Juan Diós Ramírez-Heredia. D'aquesta manera, comparteixen espai documents administratius, materials per a l'elaboració de les publicacions (notícies, textos, fotografies...), documents que envien les pròpies entitats membres de la federació, amb llibres, enregistraments cinematogràfics, cintes d'àudio, escrits i documentació elaborada o recollida per Ramírez-Heredia en la seva etapa de parlamentari.

Específicament, un dels reculls de documentació més decisius per a aquest procés de treball que ens ha dut a plantejar com seria allò que n'hem dit un "arxiu gitano", és el compendi de Pragmàtiques reials dictades en contra dels gitanos a l'estat espanyol des de l'any 1499, dels Reis Catòlics a Carles III. El mateix J.D. Ramírez-Heredia ens explicava en una conversa l'origen d'aquells documents guardats a la seu de l'entitat. Gràcies a la seva activitat política, havia pogut anar accedint a tots els racons de la Biblioteca Nacional d'Espanya i havia pogut consultar els originals d'aquestes pragmàtiques, situades significativament al Departamento de Manuscritos, Incunables y Raros. En un exercici d'alliberació documental, Heredia havia anat extraient còpies de les pragmàtiques i d'altres materials fonamentals per a la història del poble gitano, les quals va anar guardant i que actualment formen part del fons de la Unió Romaní.

Per una banda, aquests documents són importants pel nostre procés de treball, a més de per ser una evidència històrica que permet fer traçable una successió en el temps de legislació feta en contra del poble gitano, precisament pel gest de Juan de Diós: aquestes còpies són documents alliberats i posats a disposició de les entitats i persones gitanes les quals no tenen la possibilitat ni segurament les eines per poder posar-se en relació amb aquests textos que efectivament els parlen directament.

D'altra banda, representen el catalitzador de la nostra aproximació a una altra forma de fer arxiu: fa aproximadament quatre anys ja, l'antiga seu de la Unió Romaní situada a uns baixos del Raval Sud, va patir una greu inundació. L'aigua va pujar fins a mig metre d'alt i bona part dels materials que allà es guardaven, es van veure afectats. Eren impactants les imatges que anaven compartint la Mercedes, la Juana, mentre treballaven per posar a resguard tot allò que podien: mig centenar de papers molls estesos en cordills entre els quals hi havia les citades pragmàtiques. Com si d'un ritual es tractés, anaven rescatant documents mentre els rellegien i els compartien. I amb aquella energia, barreja d'indignació i vindicació pròpia, s'anava coent la idea de què, d'alguna manera, el gest que havia fet JD Ramírez-Heredia traient els documents de la Biblioteca Nacional s'havia de dur més enllà.

El grup de treball

A partir d'aquell moment, es va anar configurant un grup de treball molt heterogeni amb persones interessades en tirar endavant l'objectiu de fer que del fons de la Unió Romaní, en succeeixi un arxiu gitano: un al servei de les entitats del territori que articuli la comunitat activant la seva memòria des del present i amb les formes que li siguin

significatives. Un arxiu gitano, no un arxiu de continguts gitanos, amb un fons i unes maneres de fer que responguin a la visió del món i les formes de fer del Poble Gitano.

Durant els últims anys, pandèmia pel mig inclosa, el grup s'ha estat reunint de manera intermitent, de vegades més intensament, de vegades deixant lapsos llargs de temps pel mig. De vegades hem sigut deu, de vegades hem estat tres a trobar-nos, ens hem vist online, a la seu de l'entitat o també visitant altres espais com l'arxiu de la Fundació Tàpies, l'arxiu del Somorrostro o la seu de l'arxiu del Districte de Sant Andreu. En aquest procés de treball, un dels reptes principals d'aquest fer arxiu d'altra manera, és la transició entre un arxiu fet a retalls i batzegades, marcat per la figura de Juan de Diós, qui ha sigut un dels principals contribuents en quant a l'aportació de documents, a un arxiu que es faci col·lectivament i que respongui a les necessitats i demandes compartides. Que serveixi per divulgar i per fer recerca més especialitzada, però que també serveixi a les entitats i les persones gitanes a construir relats sobre el seu passat i projectar el futur articulant-se en el present. Aquesta qüestió ha estat intrínsecament vinculada també al debat sobre les formes, quina forma volem donar-li hi a l'arxiu. Quan ens hem situat en el moment de pensar l'arxiu, de reflexionar sobre l'estructura que volem que el construeixi, analitzant exemples i veient de quina manera ens travessa aquesta arquitectura, el debat sobre, més enllà dels continguts, quines són les formes legítimes i quines no ho són, es fa molt present.

Al fil d'aquestes qüestions, el trasllat de la Unió Romaní a un nou espai després de la inundació va propiciar un nou ordre caòtic en els documents físics, en la seva ubicació a l'espai que el grup de treball va aprofitar per a situar la indagació a l'entorn de l'estructura. Així, davant la magnitud de documents i materials, vam partir d'una aproximació a la feina combinant, per una banda, una radiografia de cada un dels racons dels baixos del local, intentant dibuixar una panoràmica esquemàtica del que realment hi ha; i per altra banda, petites incursions a carpetes específiques que ens permetien entrar i aprofundir en documents concrets, amb la idea de començar a recollir idees que ens ajudessin a valorar elements de categorització per a seguir amb la discussió sobre com ordenar amb sentit allò que ja hi ha.

Amb això, i transitant d'una esfera a l'altra, apareixien i es valoraven conceptes com "festes populars", "escola", "nenes i nens", "entitats", "cançons", "actes de representació", però també apareixien greuges i manifestacions vàries d'antigitanisme en la societat. Aquests dos àmbits de la memòria, recurrentment anaven prenent importància un per sobre de l'altre, de forma periòdica i canviant mentre s'anaven revisant documents. Destaquem un gran debat que vam tenir per valorar quin dels dos àmbits se sentia més pertinent que dominés i es fes porós en l'estructura de l'arxiu, tenint en compte al servei de qui es volia posar l'arxiu i el seu procés de construcció. Havia de ser un arxiu celebratori, de resistència gitano? un arxiu que recollís les innumerable agressions i formes d'opressió contra el Poble Gitano? Algú va dir que no veia que aquest hagués de ser un arxiu de penes... o no només. Per això, tenint en compte la naturalesa dels documents i materials que s'estaven analitzant i els orígens d'aquests mateixos, finalment es va proposar dividir els continguts en dues grans àrees: Antigitanisme i Rromanipen ('coses gitanes', 'gitanitat') i es van debatre les implicacions d'aquesta divisió, tenint en compte el caràcter dialèctic de la relació històrica entre totes dues categories. No podem perdre de vista mai que si l'Arxiu és un instrument de dominació en tant que explica la història des de la perspectiva de la cultura dominant, apropiant-se de l'eina i resignificant-la ha de ser en favor de l'emancipació de grups històricament subalternitzats però sense invisibilitzar la responsabilitat d'aquesta cultura dominant sobre els danys perpetrats de forma estructural i sistemàtica envers el Poble Gitano.

Fins al moment, han participat del grup: MERCEDES GÓMEZ CORTÉS (Associació Lacho Baji Cali), JUANA FERNÁNDEZ CORTÉS, PEDRO CASERMEIRO (Associació Rromano siklovne), JORGE BLASCO, SAM GARCÍA (Associació Carabutsi), CARLOTTA MARCANTONINI (Unió Romaní), ENGRACIA.

Gitano i arxiu

	Jorge Blasco	
---------------	--------------	---------------

La primera presència documentada d'un gitano en territori ibèric es reflecteix al document que porta per títol «Salvoconducto a favor de Juan de Egipto Menor» , un document creat el 1.452 i que fa referència a Egipte «como en la Edad Media se llamaba un área de fronteras indeterminadas que incluiría a Siria, Chipre y los territorios cercanos del Mediterráneo oriental».

		
---------------	--	---------------

La primera presència documentada d'un gitano en territori ibèric es reflecteix al document que porta per títol «Salvoconducto a favor de Juan de Egipto Menor»

També dins de la descripció, en *alcance y contenido*, trobem l'afirmació: «Los romaníes, conocidos coloquialmente como gitanos, son un grupo étnico originado en el norte de la India que llegó a Europa alrededor del siglo XIV. Son un pueblo sin lenguaje escrito para perpetuar su memoria. Su origen y sus viajes sobreviven en la memoria oral de tres o cuatro generaciones familiares. Las huellas de su presencia y su trayectoria a lo largo del tiempo deben buscarse en los archivos de las ciudades a las que les ha llevado su itinerario».

Tot i la fredor i manca de matisos que sol acompanyar les descripcions arxivístiques no sembla dir res incert. De fet, les relacions entre gitanos i arxiu, pel que fa a memòria i patrimoni, semblen extremadament complexes. Aquesta absència d'afecte per la lectoescriptura és una ensopegada per conservar la seva memòria tal com s'entén aquesta activitat habitualment en la mentalitat dels païos, és a dir mitjançant documents i/o monuments.

Cert és que, en allò administratiu³, la relació arxiu i gitanos és desgraciadament molt estreta si considerem aquesta desafortunada tasca dels estats i institucions d'arxivar gents.

Simplement introduint la cerca “gitano” a PARES⁴ aquest retorna una bona quantitat de documents legals relacionats amb acusacions i plets amb els gitanos. Aquí hi ha una petitíssima selecció de títols:

	<i>Causa de oficio contra Juan Gutiérrez Real, gitano y vecino de Oropesa (Toledo), por haber efectuado diversos robos en caminos</i> ⁵ .	
---------------	--	---------------

	<i>Ejecutoria del pleito litigado por el fiscal de la Real Chancillería de Valladolid, con Baltasar Pérez, gitano, preso en la cárcel pública de la villa de Madrid</i> ⁶ .	
---------------	--	---------------

	<i>Ejecutoria del pleito litigado por el fiscal del rey con Francisco Hernández, gitano, preso en la cárcel pública de Plasencia (Cáceres), sobre andar por el reino acaudillando un grupo de gitanos</i> ⁷ .	
---------------	--	---------------

La primera presència documentada d'un gitano en territori ibèric es reflecteix al document que porta per títol «Salvoconducto a favor de Juan de Egipto Menor»

^[1] Archivo de la Corona de Aragón, ACA, CANCELLERÍA, Registros, NÚM. 2573, folio 145v.

^[2] Segons la descripció del document.

^[3] Separació artificial, en aquest cas, atès que els documents són ens vius i canvien constantment d'identitat.

^[4] El Portal de Archivos Españoles (PARES) és una plataforma informàtica per a la difusió de la informació arxivística que elabora la xarxa formada pels onze arxius de titularitat estatal gestionats i produït pel Ministeri de Cultura, i per a la gestió dels seus serveis públics arxivístics. Portal de Archivos Españoles. (7 de febrer de 2022). A wikipedia. https://es.wikipedia.org/wiki/Portal_de_Archivos_Españoles. Traducció pròpia.

^[5] SALAS DE LO CRIMINAL,CAJA 1575,1

^[6] REGISTRO DE EJECUTORIAS,CAJA 1944,120

^[7] REGISTRO DE EJECUTORIAS,CAJA 1210,5

Però també d'altres que expressen per elles mateixes el caràcter de la presència gitana als arxius des d'un punt de vista social:

	<i>José Caspellot pide permiso para domiciliarse en el valle de Cofrentes contando con el permiso del duque de Gandía, y asegura que no es gitano</i> ⁸ .	
---------------	--	---------------

	<i>Don Francisco Vicente suplica que se permita a él y a su familia residir en Valencia, y no le molesten, por ser gitano</i> ⁹ .	
---------------	--	---------------

La inevitable vida social dels documents fa que els que aleshores eren repressius ara resultin útils per a reivindicacions i estudis com aquest mateix text¹⁰.

A l'arxivar intervenen i van intervenir una gran quantitat d'actors en una activitat que constantment és viva i en mutació constant, com demostren les diferents utilitats dels documents els títols dels quals s'han reproduït més amunt. Però la que en el seu moment va ser víctima d'un document judicial també és condició necessària per a la creació del document, per això caldria revisar aquesta suposada passivitat a l'autoria. Victima sí, però també particip arxivístic: en cas contrari cauríem en una doble exclusió dels gitanos en l'àmbit social-documental.

En tot cas, els documents no són res fins que s'activen i aquí s'ha decidit activar-los des d'una història social dels mateixos i com a prova de la manera de relacionar-se una societat amb els gitanos, una societat a què inevitablement pertanyien i pertanyen de manera més còmoda o incòmoda, ja que hi estan documentats, sempre amb la precaució necessària sobre la capacitat de “veritat” de tot registre documental que està intervingut precisament per la societat en què es crea.

Com es deia abans, estem tractant, de moment i com a divisió artificial, amb documentació de tipus jurídic i administratiu, que ho eren al seu moment i passen a ser patrimoni i font de memòria en el present. Una altra cosa són els documents creats als inicis amb una intenció memorística. És aquí on en el cas gitano cal tenir molt en compte la documentació “informal” que es recull en gestos i sons, en oralitat, cant i ball i per descomptat acostar-se a la gens fàcil condició dels *cossos com a arxiu* i a les comunitats de memòria no reglada, almenys en aparença¹¹.

Són conegudes en la teoria de les arts escèniques les oposicions arxiu-registre/arxiu-cos on la primera parella sembla ser el lloc d'allò oficial, reglat o escrit i la segona la d'allò marginat, “subaltern”, perifèric. És en aquesta segona parella on se situaria un “arxivar” gitano¹²? A la

		
8	ACA,CONSEJO DE ARAGÓN,Legajos,0937,nº 080	
9	ACA,CONSEJO DE ARAGÓN,Legajos,0897,nº 040	
10	Eric Ketelaar en el seu recent llibre Archiving People afirma: «Un document d'arxiu es recrea i transforma al llarg de la contínua conservació del seu registre, obtenint un altre significat una i altra vegada. Un document pot existir en diversos estats o versions: l'esborrany, la còpia justa, la còpia enviada al destinatari, la versió publicada i el document final de nou extret de l'arxiu, anotat i utilitzat en una transacció posterior. La formació d'arxius passa per interaccions, intervencions, interrogacions i interpretacions de creadors, usuaris, arxiviers; són activacions que co-determinen el significat de l'arxiu.» (Traducció pròpia).	
11	Eric Ketelaar al mateix llibre afirma: «Tanmateix, la pregunta no és “què és un arxiu”, sinó: com percep i entén un arxiu un individu o grup en un moment i un lloc determinats? Com que un document d'arxiu pot tenir qualsevol mitjà, forma o format, per què els paisatges, la tradició oral i els rituals no es poden qualificar com a arxius? Alguns es podrien, altres no. Un document d'arxiu, en qualsevol forma, és una representació persistent d'activitats i transaccions.» (Traducció pròpia).	
12	Dorota Sosnowska, de la Universitat de Varsòvia, comenta el conegut llibre de Diana Taylor Archive and Repertoire Performing Cultural Memory in Americas així: «Segons ella, l'arxiu, el lloc ple d'objectes i documents, no es pot tractar com l'única font per escriure la història. Suggereix una categoria de repertori: pràctiques i comportaments corporals transmesos al llarg del temps i que porten amb ells la història encarnada». A més, cita diversos paràgrafs del llibre de Taylor com aquest:«La meva particular aposta pels estudis de la performativitat deriva	

pràctica així sembla, però no s'ha d'oblidar la presència dels gitanos a la primera parella, per poc afortunada que sigui. Una presència davant la qual es va prenent posició des de ja fa anys.

El conjunt documental recollit per Juan de Dios Heredia és una d'aquelles aproximacions a l'arxiu tradicional que desmunten el guió per convertir-lo en un guió gitano. Durant anys ha tret del seu context documents que fan referència a la persecució dels gitanos, majoritàriament Pragmàtiques, així com una bona col·lecció de publicacions referents als gitanos en temàtiques molt diverses. Cal preguntar-se si és un arxiu “gitano” o un arxiu amb contingut gitano. Sembla estar a mig camí entre una cosa i l'altra. En tot cas, la seva organització és un mirall força clar de les relacions dels gitanos amb l'arxiu tradicional.

Treballar en aquest arxiu és un repte doncs per una banda és la construcció de Juan de Dios Heredia i el seu equip i alhora una mena de patrimoni dels gitanos, per la qual cosa la seva titularitat no està exempta de conflictes. Es pot dir que el seu creador, és a dir, aquell que ha compostat o escollit el que es conté és el mateix Juan de Dios, però es planteja un conflicte en estudiar les condicions de possibilitat d'existència del propi arxiu, que no recauen només sobre el mateix sinó sobre la Unió Romaní, per la qual cosa semblen tots dos productors de l'arxiu, una producció compartida de recol·lecció i de possibilitat de ser.

En tot cas, tot aquest gran fons documental i qui el gestiona semblen demanar instruments arxivístics que facin fàcil la recuperació de documents i les cerques sense perdre la peculiaritat d'aquest arxiu de gitanos que en gran mesura resemantitza documents creats sobre ells per altres, la majoria païos. És aquí quan és necessària la “representació de l'arxiu comunitari” que comporta tant la descripció com l'organització, el seu esquelet.

Hi ha una anàlisi molt potent sobre els processos de descripció d'arxius colonials i de descolonització d'arxius que tret del seu context i portat aquí pot donar llum sobre com abordar un problema com aquest: una representació altra de l'arxiu que sigui justa amb la història i el contingut dels documents. Es tracta de la descripció participativa; la descripció en comunitat; la descripció i l'arxiu com *ocòrrers* col·lectius; la descripció en un mitjà de narratives no dominants i que no deixi de banda els matisos que aporta la comunitat que crea-produeix-posseeix l'arxiu, les narratives passades del qual es pretenen “hackejar” —que no eliminar— i que a més permeti resoldre qüestions identitàries que tan sovint llasten l'autoconeixement de les comunitats.

Per continuar parlant de descripció o, millor, de representació¹³ participativa cal resoldre, novament, una cosa fonamental: la qüestió de qui crea o creen el document de repressió. En aquest cas, cal una mirada oberta que inclogui l'aparell repressor i el reprimit com a autors necessaris del document o documents de manera que en definir el context de creació, tots els matisos socials estiguin inclosos i de manera que la descripció participativa no sigui feta per “estranys” sinó per membres d'una comunitat que ja va tenir un paper fonamental en la creació dels documents a re-descriure¹⁴.

La primera presència documentada d'un gitano en territori ibèric es reflecteix al document que porta per títol «Salvoconducto a favor de Juan de Egipto Menor»

menys del que és que del que ens permet fer. En prendre's seriosament allò performatiu com a sistema d'aprenentatge, emmagatzematge i transmissió de coneixement, els estudis de la performativitat ens permeten ampliar què entenem per “coneixement”. Aquest moviment, per començar, podria preparar-nos per desafiar la preponderància de l'escriptura en les epistemologies occidentals (Taylor 2003: 16)».

¹³ Elisabeth Yakel afirma: «La representació arxivística es refereix tant als processos d'ordenació com de descripció i es veu com una pràctica fluida, en evolució i construïda socialment. L'article analitza esquemes, eines i sistemes organitzatius i descriptius com a mitjà per descobrir les pràctiques de representació. En conclusió, l'article argumenta que el terme “representació arxivística” captura amb més precisió el treball real dels arxiviers en (re)ordenar, interpretar, crear substituïts i dissenyar arquitectures per a sistemes de representació».

¹⁴ Lauren Haberstock en *Participatory description: decolonizing descriptive methodologies in archives* afirma: «Amb un desig creixent de crear espai per als grups marginats, oprimits i abans silenciats i combatre les estructures de poder

Es tracta d'assolir una mena d'*autonomia arxivística* sobre els béns i valors culturals històricament acumulats per comunitats menyspreades de manera que, des de la descripció a la gestió, la participació garanteixi una altra manera, plena de matisos, de “ser arxivades”¹⁵.

Les taules de treball dutes a terme a la Unió Romaní per païos i gitanos són un principi per a aquesta representació participativa. Per descomptat, no s'ha treballat només amb documents de repressió —l'arxiu conté una gran quantitat de tipologies— sinó que s'han recorregut col·leccions fotogràfiques més o menys properes en el temps, s'ha dibuixat l'estructura actual de l'arxiu a l'espai que ocupa i la seva ordenació després de certs accidents que l'han modificat, en definitiva s'ha fet una primera aproximació participativa començant per aquella documentació que més afectes desperta.

El resultat, encara als seus inicis, ha estat recollir informació social, identificació de persones i esdeveniments, etc, totes dades que mai no es tindrien sense la participació dels usuaris-autors i sense la ruptura d'aquesta barrera en la descripció dels fons.

I és que vet aquí l'oportunitat d'or d'aquest arxiu, el que al marge de la seva utilitat per a la investigació externa els usuaris de la comunitat són també els que descriuen els documents en un procés en curs que ha de ser així, en curs, com un esdevenir d'un arxiu viu que es va construint i reconstruint constantment en una comunitat la manera de fer memòria de la qual està allunyada de l'arxiu monumental i és més propera a formes performatives d'arxivar.

La primera presència documentada d'un gitano en territori ibèric es reflecteix al document que porta per títol «Salvoconducto a favor de Juan de Egipto Menor»

La primera presència documentada d'un gitano en territori ibèric es reflecteix al document que porta per títol «Salvoconducto a favor de Juan de Egipto Menor»

		
---------------	--	---------------

dominants tradicionals de la memòria institucional, hi ha hagut una crida a una major participació dels individus i les comunitats en la creació de la memòria col·lectiva.»

¹⁵ Lauren Haberstock continua en el mismo artículo: «Anomenada *autonomia arxivística* per Evans et al. (2015), els autors la defineixen com “la capacitat que tenen els individus i les comunitats de participar en la memòria de la societat, amb la seva pròpia veu, convertint-se en agents de participació en el manteniment i l'arxiu de registres amb finalitats d'identitat, memòria i rendició de comptes”».

Carta a l'alcalde

Don Sardelli i Scuola 725

«Si oblidéssim aquells anys, perdriem les claus que en aquella època ens van permetre entendre i que avui ens permeten comprendre la realitat que ens envolta».

Don Roberto Sardelli (1935-2019)

Enviem aquesta carta a l'alcalde perquè és el cap de la ciutat.

Ell té el dret i el deure de saber que milers i milers de ciutadans viuen en guetos. Per escriure-la hem trigat deu mesos.

Cada nit, s'hi afegia una frase rere l'altra, que després es corregia i s'escribia a màquina; hi havia feina per a tots.

A la carta hem volgut dir una sola idea:

«La política ha de ser feta pel poble»

Sinddaco (alcalde)

Egrège vol dir fora del poble.

Si haguéssim començat així la carta, l'hauríem col·locat per damunt nostre.

Això li fa honor.

[...]

Ens va quedar la paraula "alcalde". Hem consultat el vocabulari i descobrim que significa "defensor del dret". De quin dret?

[...]

A vostè mai no l'hem vist aquí a l'Aqüeducte.

I cada dia que passa, aquí es construeix un gueto. Vostè segurament coneixerà el significat d'aquesta paraula, però només per haver-la llegit al diccionari. Nosaltres la coneixem perquè el gueto el vivim des que vam néixer.

[...]

Un amic nostre vivia des de fa 12 anys a l'Aqüeducte; va canviar de casa i ara riu de nosaltres perquè vivim a les barraques.

L'any passat, la mestra de la Marta gairebé va arribar al final del llibre, però la Marta encara no sabia llegir la primera pàgina.

Sabatino cursava 2n de primària i no sabia ni llegir ni escriure. El

mestre volia que anés a una classe especial perquè considerava que estava endarrerit.

Amb nosaltres va prendre coratge, va aprovar i ara ens ajuda a fer el diari.

Els profes no saben què vol dir estudiar en una barraca, en un quartet on hi ha cuina, llit i bany, amb la mare i els germanets nerviosos i que no s'estan mai quiets.

Alguns dels nostres pares són analfabets. Algun pare s'emborratxa per distreure's. És la malaltia dels pobres.

Malauradament alguns dels baraccati accepten aquesta ofensa a la seva intel·ligència.

L'escola ens podria despertar.

Però és a les mans dels amos.

La reforma escolar haurien de fer-la els obrers i els camperols, però la fan advocats i professors. Les persones que estan més en contra de la classe obrera.

La nostra escola és a una barraca. Entre nosaltres sempre hi ha un capellà i alguns joves que a la nit tenen l'alegria de tornar a una casa.

Nosaltres no tenim aquesta alegria.

Al principi, hi havia molts joves: venien per ajudar-nos amb els deures. Sempre es vestien amb roba de moda

Intentaven influir-nos. Noies maquillades i nois que parlaven massa: es creien revolucionaris.

Només havien llegit algun llibre. Alguns es declaraven maoistes... Perquè Mao no hi era...

Parlaven la llengua dels rics i no la nostra. Després es van cansar i ens van deixar. Mai se sap: Qui camina amb un coix aprèn a coixejar! I eren coixos.

[...]

«en la escuela de la mañana» (del Estado) «nos hacéis callar, en la de la tarde (la nuestra) hay que hablar, leer, discutir».

[...]

A la nit nosaltres obrim el diari i comentem tot el que llegim.

Així, ens assabentem que la condició de l'Aqüeducte és la mateixa que la de 2 milions d'homes. Som molts, Alcalde!

Què passarà si un dia la ràbia dels pobres explota?

Al llibre d'història de tercer de primària, llegim que l'any 3.000 a.C. els egipcis construïen casa seva amb fang i palla.

Avui, després de 5.000 anys, és possible anar a la Lluna però nosaltres som aquí, al gueto com els egipcis. Aquí davant hi tenim les cases dels senyors amb les seves vides egoistes. No podem continuar així. I vostè tampoc no ho ha de suportar, si no vol ser vist com un alcalde neutral com els seus predecessors.

[...]

La casa és un dret, No és el regal en què l'ha convertit la classe burgesa.

[...]

Cada mes, als nostres pares se'ls treuen uns diners per a la construcció d'habitatges pels treballadors.

Per tant, allò que demanem és nostre. I si no ho hem aturat, la culpa també és de la nostra ignorància que ens impedeix organitzar-nos.

L'Aqüeducte Felice: entre la història i l'oblit

Carlotta Marcantonini

Entre los años 1936 - 1973 bajo los arcos del Acueducto Felice —en el Parque de los Acueductos— vivían unas 650 familias de migrantes italianos.

Es en este contexto barraquista que, en 1969, Don Roberto Sardelli fundó la Escuela 725, un ejemplo de educación popular que cada tarde acogía niñas i niños de la barriada que, de hecho, la escuela del Estado (la de "la mañana") rechazaba.

En la Baracca 725¹ los y las jóvenes no se limitaban en hacer los deberes, sino también en la lectura de los periódicos, del estudio crítico de Gandhi, Gramsci, Malcom X y Martin Luther King. Sin paternalismo o pietismo, estos jóvenes finalmente consiguieron su rescato social a pesar de los mismos prejuicios que obligaban a la mayoría de las y los jóvenes a acudir en las clases diferenciales.

En 2015, Don Sardelli decide donar sus libros y su archivo personal a la Biblioteca Raffaello de Roma, por proximidad con el Acueducto Felice. Este fondo recopila también muchos documentos relativos a la historia de la "lucha por la casa"² en la que estaba comprometido.

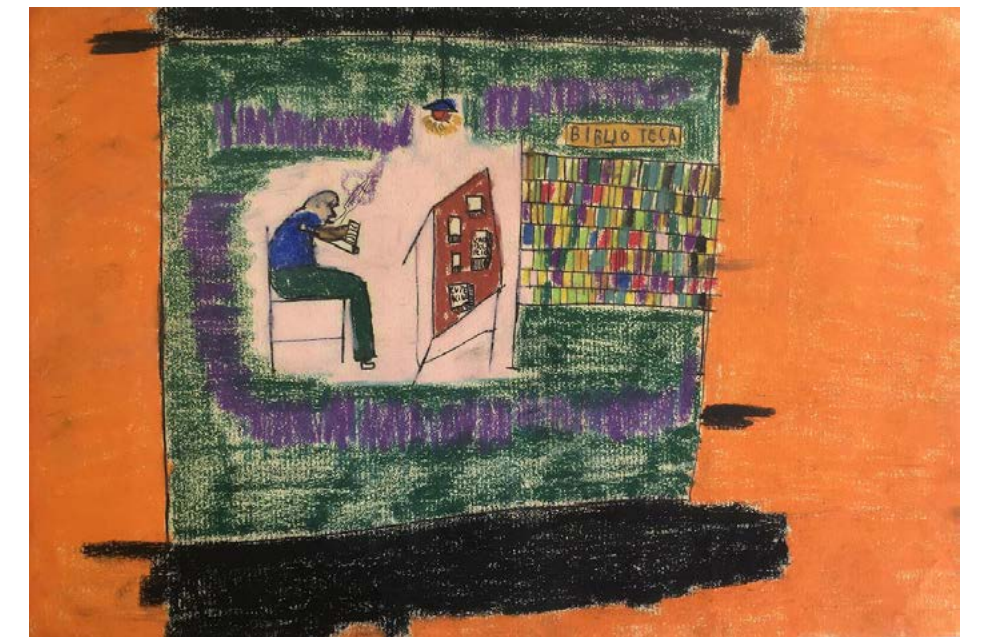
La biblioteca, conjuntamente con otras entidades del territorio romano, organiza rutas y encuentros con amigos y personas cercanas. Sin embargo, el ayuntamiento de Roma no parece interesarse en mantener con vida esta memoria.

Finalmente, en 2010, después de diez años de peticiones a las instituciones, Don Sardelli y el colectivo STALKER finalmente pusieron una placa conmemorativa³.

En conclusión, hay que reflexionar sobre la falta de una memoria y elaboración colectiva de la historia informal - y olvidada- de la Capital. Así como el papel que juega en las violentas protestas contra las asignaciones de viviendas protegidas a familias gitanas o de origen extranjera⁴ o para la erradicación del barraquismo de hoy.

"Sé que la recuperación de esta memoria es peligrosa para el orden hipócrita quietista de la ciudad. Sin embargo, somos conscientes de que sólo esta memoria -actualizada- puede ser la clave de un nuevo camino cultural, democrático y político a construir".

Don Sardelli

1 Esto era el número cívico de la barraca que el cura compró de una prostituta y donde vivió durante cinco años.

2 Así se llama el movimiento para una vivienda digna de los años setenta en Italia.

3 <https://primaveraromana.wordpress.com/primavera-romana-2010/lungo-gli-acquedotti>

4 <https://www.ilpost.it/2019/05/08/casal-bruciato-rom-proteste>

Textos en castellano

Presentación

Memòria Viva

Esta publicación es la recopilación de una serie de textos que tienen por objetivo arrojar luz sobre diferentes aspectos de una primera fase de la tentativa de explorar otras formas de hacer archivo colectivamente. En este caso, ensayando qué forma podría adquirir un archivo gitano (en forma y contenido, al servicio de la propia comunidad) tomando como punto de partida los documentos cuidados por la Unió Romaní en su sede de Barcelona. Los textos que componen este boletín profundizan sobre cuestiones que han ido aflorando a lo largo de las conversaciones mantenidas durante este período del proceso de trabajo: la importancia de la lengua romaní como constructora de una cosmovisión gitana y, por tanto, primordial a la hora de pensar en la organización de ese archivo; los relatos y las memorias como formas de resistencia antigitana; y el recordatorio de la constante situación de subalternización del Pueblo Gitano. Se trata de una primera aproximación a este proceso extendido en el tiempo y a algunas de las complejidades a todos los niveles a las que se enfrenta el grupo de trabajo que lo sostiene.

La publicación y el proceso de trabajo tienen lugar en el marco de Memòria Viva en el marco del programa Cultura Viva del Institut de Cultura de Barcelona.

Aproximaciones a otras formas de hacer archivo

Eje de archivos en Memoria Viva

Desde los inicios de Memoria Viva-Red de Comunidades de Memoria, cuando en el devenir del proyecto se hizo evidente el vínculo entre distintos barrios de la ciudad a partir de ejes o temas de interés transversal en relación a la memoria, inquietudes en torno a los archivos populares y/o comunitarios se convirtió en uno de los temas más recurrentes en todas partes. Entidades y colectivos compartían preguntas y reflexiones sobre la situación actual y el futuro de éstos, coincidiendo en la precariedad tanto de espacios y formas de preservación como en la falta de personas en las comunidades, sobre todo de generaciones más jóvenes, dispuestas a cuidarlos. Y cuidarlos también queriendo hacer que estos archivos cobren vida para las comunidades que los han producido y los han cuidado, para que les sean significativos. Que sirvan para que les dé sentido, para elaborar relatos sobre su pasado y para imaginar el futuro. Porque si algo ha sido patente es que, en última instancia, lo esencial no son tanto los

documentos en sí mismos como que la comunidad que da sentido al archivo se mantenga viva para que éste efectivamente suceda.

Fruto de estas precariedades antes mencionadas, algunos colectivos acaban cediendo la labor de cuidado de sus archivos a la administración con el objetivo de que los documentos durante tanto tiempo custodiados en los diferentes barrios, sean conservados físicamente en sus sedes institucionales en condiciones más óptimas. Sin embargo, la sensación de derrota que este gesto supone para las comunidades, es palpable. No sólo se pierde la proximidad a aquellos documentos con los que existe una vinculación afectiva, sino que aunque sea indirectamente, se reconoce la imposibilidad de articularse colectivamente en el presente en torno a un legado, no sólo físico sino también epistemológico, de modo que se permita que el hacer el archivo siga sucediendo.

Por lo general, a pesar de su aspiración a la permanencia, el archivo es fruto de una formación histórica condicionada e involucrada a los conflictos y sesgos de su tiempo. Este hecho nos plantea ciertas preguntas que, en ningún caso, restan relevancia a los archivos en el proceso de hacer memoria, a pesar de problematizar ciertas cuestiones. ¿Qué documentos se considera necesario archivar y cuáles no? ¿Quién tiene la autoridad para decidirlo? ¿De qué modo se cuidan y ordenan? ¿Cómo se ponen en circulación y cómo entran a formar parte de las historias que nos contamos?

Por otra parte, ¿qué podemos hacer sin documentos? ¿Cómo pueden pensar sus archivos aquellas comunidades a las que ha sido arrebatada la posibilidad de preservar o incluso producir sus propios documentos? ¿Qué utilidad tendría el archivo para aquellas comunidades que no producen documentos? ¿O para aquellas cuyos documentos han sido directamente producidos por un paradigma social y cultural que las ha oprimido, por aquellos que las han querido exterminar?

El archivo de la Unió Romaní

En este marco es en el que, a partir de la situación específica del archivo de la Unió Romaní, nos embarcamos colectivamente en un proceso para ensayar otras formas de hacer archivo con el objetivo de que los fondos que éste contiene, puedan ser activados en un diálogo permanente entre pasado, presente y futuro, a partir de una catalogación y una gestión que los haga significativos y articuladores de la comunidad a la que quiere representar: la comunidad gitana, sobre todo las entidades instaladas en Barcelona y toda el Área Metropolitana.

La Unió Romaní es una federación de entidades gitanas de España que tiene como objetivo general la defensa de la comunidad gitana. La entidad está presidida por Juan de Diós Ramírez-Heredia, político y activista, quien fue el primer diputado gitano en el Congreso y también europarlamentario. Como explican en su web, entre las principales líneas de acción que desarrollan, se encuentra la promoción social y cultural del pueblo gitano por la igualdad con la sociedad mayoritaria, así como la defensa y adaptación de las costumbres y tradiciones a los tiempos actuales; el estudio, fomento y mantenimiento de la cultura, la lengua, la historia y las costumbres gitanas; y, en general, la

eliminación de cualquier forma de racismo o marginación que obstaculice los objetivos de justicia, pluralismo y libertad del pueblo gitano. Como parte de sus acciones, la entidad elabora las publicaciones quincenal y trimestral Nevipen y O Tchatchipen, aparte de la revisión crítica anual de las noticias en prensa en relación al pueblo gitano ¿Periodistas contra el racismo? La prensa española frente al pueblo gitano. A lo largo de los años, en la Unió Romaní se ha ido recogiendo mucha documentación fruto de su actividad y también de la propia trayectoria personal y profesional de su presidente, Juan Diós Ramírez-Heredia. De este modo, comparten espacio documentos administrativos, materiales para la elaboración de las publicaciones (noticias, textos, fotografías...), documentos que envían las propias entidades miembros de la federación, con libros, grabaciones cinematográficas, cintas de audio, escritos y documentación elaborada o recolectada por Ramírez-Heredia en su etapa de parlamentario.

Específicamente, una de las recopilaciones de documentación más decisivas para este proceso de trabajo que nos ha llevado a plantear cómo sería lo que hemos llamado un “archivo gitano”, es el compendio de Pragmáticas reales dictadas en contra de los gitanos en el estado español desde el año 1499. De los Reyes Católicos a Carlos III. El propio J.D. Ramírez-Heredia nos explicaba en una conversación el origen de aquellos documentos guardados en la sede de la entidad. Gracias a su actividad política, había podido ir accediendo a todos los rincones de la Biblioteca Nacional de España y había podido consultar los originales de estas pragmáticas, ubicadas significativamente en el Departamento de Manuscritos, Incunables y Raros. En un ejercicio de liberación documental, Heredia había ido extrayendo copias de las pragmáticas y otros materiales fundamentales para la historia del pueblo gitano, las cuales fue guardando y que actualmente forman parte del fondo de la Unió Romaní.

Por un lado, estos documentos son importantes para nuestro proceso de trabajo, además de por ser una evidencia histórica que permite hacer trazable una sucesión en el tiempo de legislación hecha en contra del pueblo gitano, precisamente por el gesto de Juan de Diós: estas copias son documentos liberados y puestos a disposición de las entidades y personas gitanas que no tienen la posibilidad ni seguramente las herramientas para poder ponerse en relación con estos textos que efectivamente les hablan directamente.

Por otra parte, representan el catalizador de nuestra aproximación a otra forma de hacer archivo: hace aproximadamente cuatro años ya, la antigua sede de la Unió Romaní situada a unos bajos del Raval Sud, sufrió una grave inundación. El agua subió hasta medio metro de alto y buena parte de los materiales que allí se guardaban, se vieron afectados. Eran impactantes las imágenes que iban compartiendo Mercedes, Juana, mientras trabajaban para poner a salvo todo lo que podían: medio centenar de papeles mojados extendidos en cordeles entre los que se encontraban las citadas pragmáticas. Como si de un ritual se tratara, iban rescatando documentos mientras los releían y compartían. Y con aquella energía, mezcla de indignación y vindicación propia, se iba cociendo la idea de que, de algún modo, el gesto que había hecho JD Ramírez-Heredia sacando los documentos de la Biblioteca Nacional debía llevarse más allá.

El grupo de trabajo

A partir de ese momento, se fue configurando un grupo de trabajo muy heterogéneo con personas interesadas en sacar adelante el objetivo de hacer que del fondo de la Unió Romaní, suceda un archivo gitano: uno al servicio de las entidades del territorio que articule la comunidad activando su memoria desde el presente y con las formas que le sean significativas. Un archivo gitano, no un archivo de contenidos gitanos. Con un fondo y unas formas de hacer que respondan a la visión del mundo y las formas de hacer del Pueblo Gitano.

Durante los últimos años, pandemia incluida, el grupo se ha estado reuniendo de forma intermitente, a veces más intensamente, a veces

dejando lapsos largos de tiempo de por medio. A veces hemos sido diez, a veces hemos logrado ser tres en encontrarnos. Nos hemos visto online, en la sede de la entidad o también visitando otros espacios como el archivo de la Fundació Tàpies, el archivo del Somorrostro o la sede del archivo del Distrito de Sant Andreu. En este proceso de trabajo, uno de los retos principales del hacer archivo de otro modo, es la transición entre un archivo hecho a recortes y tropicones, marcado por la figura de Juan de Diós, quien ha sido uno de los principales contribuyentes en cuanto a la aportación de documentos, a un archivo que se realice colectivamente y que responda a las necesidades y demandas compartidas. Que sirva para divulgar y para la investigación más especializada, pero que también sirva a las entidades y personas gitanas a construir relatos sobre su pasado y proyectar el futuro articulándose en el presente. Esta cuestión ha estado intrínsecamente vinculada también al debate sobre las formas: qué forma queremos darle al archivo. Cuando nos hemos situado en el momento de pensar el archivo, de reflexionar sobre la estructura que queremos que lo construya, analizando ejemplos y viendo cómo nos atraviesa esta arquitectura, más allá de los contenidos, el debate sobre cuáles son las formas legítimas y cuáles no lo son, se hace muy presente.

Al hilo de estas cuestiones, el traslado de la Unió Romaní a un nuevo espacio tras la inundación propició un nuevo orden caótico en los documentos físicos, en su ubicación en el espacio que el grupo de trabajo aprovechó para situar la indagación en torno a la estructura. Así, ante la magnitud de documentos y materiales, partimos de una aproximación al trabajo combinando, por un lado, una radiografía de cada uno de los rincones de los bajos del local, intentando dibujar una panorámica esquemática de lo que realmente existe; y por otra parte, pequeñas incursiones en carpetas específicas que nos permitían entrar y profundizar en documentos concretos, con la idea de empezar a recoger ideas que nos ayudaran a valorar elementos de categorización para seguir con la discusión sobre cómo ordenar con sentido lo que ya hay.

Con esto, y transitando de una esfera a otra, aparecían y se valoraban conceptos como “fiestas populares”, “escuela”, “niñas y niños”, “entidades”, “canciones”, “actos de representación”, pero también aparecían agravios y manifestaciones varias de antigitanismo en la sociedad. Estos dos ámbitos de la memoria, recurrentemente iban tomando importancia uno por encima del otro, de forma periódica y cambiando mientras se iban revisando documentos. Destacamos un gran debate que tuvimos para valorar cuál de los dos ámbitos se sentía más pertinente que dominara y se hiciera poroso en la estructura del archivo, teniendo en cuenta al servicio de quien se quería poner el archivo y su proceso de construcción. ¿Debía ser un archivo celebratorio, de resistencia gitano? ¿un archivo que recogiera las incontables agresiones y formas de opresión contra el Pueblo Gitano? Alguien dijo que no veía que éste tuviera que ser un archivo de penas... o no sólo. Por eso, teniendo en cuenta la naturaleza de los documentos y materiales que se estaban analizando y los orígenes de estos mismos, finalmente se propuso dividir los contenidos en dos grandes áreas: Antigitanismo y Rromanipen (‘cosas gitanas’, ‘gitanidad’) y se debatieron las implicaciones de esa división, teniendo en cuenta el carácter dialéctico de la relación histórica entre ambas categorías. Nunca podemos perder de vista que si el Archivo es un instrumento de dominación en tanto que explica la historia desde la perspectiva de la cultura dominante, apropiarse de la herramienta y resignificarla debe ser en favor de la emancipación de grupos históricamente subalternizados pero sin invisibilizar la responsabilidad de esta cultura dominante sobre los daños perpetrados de forma estructural y sistemática hacia el Pueblo Gitano.

Hasta el momento, han participado el grupo: MERCEDES GÓMEZ CORTÉS (Associació Lacho Bají Cali), JUANA FERNÁNDEZ CORTÉS, PEDRO CASERMEIRO (Associació Romano siklovne), JORGE BLASCO, SAM GARCÍA (Associació Carabutsí), CARLOTTA MARCANTONINI (Unió Romaní), ENGRACIA.

La reforma escolar deberían hacerla los obreros y los campesinos, pero la hacen abogados y profesores. Las personas que más están en contra de la clase obrera.

Nuestra escuela está en una barraca. Entre nosotros hay siempre un cura y algunos jóvenes que por la noche tienen la alegría de regresar en una casa.

Nosotros no tenemos esta alegría.

Al principio, había muchos jóvenes: venían para ayudarnos con los deberes. Siempre se vestían con ropa de moda

Intentaban influenciarnos. Chicas maquilladas y chicos que hablaban demasiado: se creían revolucionarios.

Solo habían leído algún libro. Algunos se declaraban maoístas... Porque Mao no estaba allí...

Hablaban la lengua de los ricos y no la nuestra. Después se cansaron y nos dejaron. Nunca se sabe: ¡Quién anda con un cojo aprende a cojear! Y eran cojos.

[...]

«en la escuela de la mañana» (del Estado) «nos hacéis callar, en la de la tarde (la nuestra) hay que hablar, leer, discutir».

[...]

Por la noche nosotros abrimos el periódico y comentamos todo lo que leemos.

Así, nos enteramos de que la condición del Acueducto es la misma que la de 2 millones de hombres. Somos muchos, Alcalde!

¿Qué pasará si un día la rabia de los pobres explota?

En el libro de historia de tercer de primaria, leímos que en 3.000 a.C. los egipcios construían sus casas con barro y paja.

Hoy, después de 5.000 años, es posible irse a la Luna, pero nosotros estamos aquí, en el gueto como los egipcios. Aquí enfrente tenemos las casas de los señores con sus vidas egoístas. No podemos seguir así. Y usted tampoco lo debe soportar, si no quiere ser visto como un alcalde neutral como sus predecesores.

[...]

La casa es un derecho y no un regalo como la convirtió la clase burguesa.

[...]

Cada mes, a nuestros padres se les quita un dinero para la construcción de viviendas para los trabajadores.

Por lo tanto, lo que pedimos es nuestro. Y si no lo detuvimos la culpa también es de nuestra ignorancia que nos impide organizarnos.

El Acueducto Felice: entre la historia y el olvido

Carlotta Marcantonini

Entre los años 1936 - 1973 bajo los arcos del Acueducto Felice —en el Parque de los Acueductos— vivían unas 650 familias de migrantes italianos.

Es en este contexto barraquista que, en 1969, Don Roberto Sardelli fundó la Escuela 725, un ejemplo de educación popular que cada

tarde acogía niñas i niños de la barriada que, de hecho, la escuela del Estado (la de la mañana) rechazaba.

En la Baracca 725¹⁸ los y las jóvenes no se limitaban en hacer los deberes, sino también en la lectura de los periódicos, del estudio crítico de Gandhi, Gramsci, Malcom X y Martin Luther King. Sin paternalismo o pietismo, estos jóvenes finalmente consiguieron su rescato social a pesar de los mismos prejuicios que obligaban la mayoría de las y los jóvenes a acudir en las clases diferenciales.

En 2015, Don Sardelli decide donar sus libros y su archivo personal a la Biblioteca Raffaello de Roma, por proximidad con el Acueducto Felice. Este fondo recopila también muchos documentos relativos a la historia de la lucha por la casa¹⁹ en la que estaba comprometido.

La biblioteca, conjuntamente con otras entidades del territorio romano, organiza rutas y encuentros con amigos y personas cercanas. Sin embargo, el ayuntamiento de Roma no parece interesarse en mantener con vida esta memoria.

Finalmente, en 2010, después de diez años de peticiones a las instituciones, Don Sardelli y el colectivo STALKER finalmente pusieron una placa conmemorativa²⁰.

En conclusión, hay que reflexionar sobre la falta de una memoria y elaboración colectiva de la historia informal —y olvidada— de la Capital. Así como el papel que juega en las violentas protestas contra las asignaciones de viviendas protegidas a familias gitanas o de origen extranjera²¹ o para la erradicación del barraquismo de hoy.

«Sé que la recuperación de esta memoria es peligrosa para el orden hipócrita quietista de la ciudad. Sin embargo, somos conscientes de que sólo esta memoria -actualizada- puede ser la clave de un nuevo camino cultural, democrático y político a construir».

Don Sardelli

¹⁸ Aquest era el número cívic de la barraca que el capellà va comprar una prostituta i on va viure durant cinc anys.

¹⁹ Així es diu el moviment per a un habitatge digne dels anys setanta a Itàlia.

²⁰ <https://primaveraromana.wordpress.com/primavera-romana-2010/lungogli-acquedotti>

²¹ <https://www.ilpost.it/2019/05/08/casal-bruciato-rom-proteste>

Memòria Viva és un projecte de:

**CULTURA
VIVA**

Barcelona. Juny de 2022.

Edició i disseny gràfic: LaFundició. Impressió: CHMGràfic.

Aquesta obra està sota una llicència de Creative Commons Reconeixement-NoComercial-CompartirIgual 4.0 Internacional.